

УДК: 343.97:29

Мельник Алла Олексіївна —

науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України,

Карпенко Денис Миколайович —

юрисконсульт ПП “Літан”, здобувач кафедри Київського Університету Права при Національній Академії Наук України

Нетрадиційні релігійні та містичні культи як реальні та потенційні загрози національній безпеці України

У статті розглядаються актуальні проблеми правового регулювання нетрадиційних релігійних та містичних культів в аспекті набуття ними деструктивних ознак. Аналізуються можливі загрози для суспільства та держави з боку подібних організацій, а також надаються пропозиції щодо подолання та уникнення цих загроз.

Ключові слова: релігійні культи, екстремізм, секта, деструктивні культи, релігійний екстремізм.

Сьогодні в Україні відмічається стійка тенденція до розповсюдження великої кількості різномірних нетрадиційних містичних та релігійних культів, що насаджуються у нас представниками іноземних релігійних організацій. Так, за даними Держкомрелігій України у 1992 році в Україні лише офіційно діяло 79 громад нетрадиційних релігійних та містичних течій, у 1995 р. — вже 318, 2000 р. — 1034, 2003 р. — 1617, 2009 р. — понад 2,5 тисячі громад. Така ситуація викликає занепокоєння, оскільки діяльність подібних структур, що можуть використовуватись в якості прикриття власної розвідувально-підривної діяльності національними спецслужбами іноземних держав та міжнародними злочинними організаціями (терористичними, загально кримінальними, екстремістськими), досить часто не відповідає задекларованій офіційно. Крім того, в ряді випадків представники таких організацій під приводами виконання релігійних обря-

дів досить часто порушують конституційні права та свободи наших громадян, а іноді й наносять непоправну шкоду їх здоров'ю (психічному та фізичному).

Серед науковців, які займалися розробкою цієї проблеми, можна визначити наступних: О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара, С. А. Кузьмін, Ю. М. Романенко, В. Н. Калінін, Б. О. Парахонський, С. В. Сьомін, В. М. Петрик, В. В. Гринько та ін.

Основною метою статті є аналіз фактичних даних та чинного законодавства щодо небезпек, які спричиняють нетрадиційні культи із деструктивними ознаками, та надання пропозицій щодо вироблення заходів для їх локалізації.

Поняття та ознаки деструктивних нетрадиційних релігійних та містичних культів були предметом розгляду в багатьох наукових працях. Більшість авторів чітко розділяють безпечні та небезпечні культи, наводять ознаки, за якими можливо їх розрізнити із великим ступенем вірогідності. На наш погляд, подібні ознаки та поняття таких організацій варто враховувати й законодавцям.

Слід зазначити, що проблеми нетрадиційних містичних та релігійних культів досліджували як фахівці в галузі права, так і фахівці в галузі релігії, філософії, соціології. При цьому, якщо інтерес останніх в основному носить науково-теоретичний характер та стосується вивчення таких культів узагалі, то інтерес правників полягає здебільшого у практичній сфері, зокрема в аспекті кримінально-правового забезпечення протидії таким організаціям, що можуть становити як потенційну, так і реальну загрозу національній безпеці нашої держави, оскільки, відповідно до Закону України “Про основи національної безпеки України”, національну безпеку визначено як захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Національні інтереси — це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності Українського народу, як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства та держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [1, с. 3—4].

Діяльність нетрадиційних та містичних культів порушує пріоритети національних інтересів, зазначені у ст. 6 Закону України “Про національну безпеку України”, а саме:

1) гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина;

2) захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;

3) розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширення відтворення населення.

З огляду на міжнародну практику, причини цього полягають у тому, що діяльність значної кількості таких нетрадиційних організацій супроводжується масовими порушеннями законодавства в усьому світі. Дуже часто культу наносять шкоду не лише приватним інтересам, порушуючи права та інтереси громадян, загрожуючи їх життю та здоров'ю, але ще й загрожують національній безпеці. Культ не рідко ухиляються від сплати податків¹, займаються підпільною комерційною діяльністю, що завдає шкоди економіці державі, або іншим чином порушують національне законодавство. Одночасно деякі нетрадиційні релігійні та містичні організації породжують екстремізм, що призводить до вчинення тяжких злочинів, зокрема умисних вбивств, терактів тощо. Нерідко подібні культу створюються з метою сприяння діяльності терористичних організацій, зокрема для “відмивання грошей”, так як вони є зручним механізмом для накопичення коштів та передачі їх для використання у терористичній діяльності [2, с. 125—126].

Крім того, нетрадиційні релігійні та містичні культу несуть реальну та потенційну загрозу психічному та фізичному здоров'ю людини (особливо у зв'язку із різними факторами негативних умов перебування людини у подібній організації, зокрема обмеження, що накладаються на неї організацією, як то — дієти, важка фізична праця, велике моральне навантаження, цілеспрямовані дії із психічного тиску, інше²).

На конференції, що проходила 31 жовтня 2008 року в м. Києві, на тему: “Державна політика у сфері запобігання тероризму: міжнародний досвід та його актуальність для України” за матеріалами Штабу АТЦ при Службі безпеки України вказувалося на можливу загрозу з боку такої організації, як “Хізб ут-Тахрір аль Ісламі” [3, с. 11]. Нещодавно двох членів цього об'єднання було затримано при готуванні до здійснення замаху на життя лідера кримських мусульман Мустафу

¹ *Примітка:* У більшості країн релігійні організації вважаються неприбутковими, тобто з їхніх доходів не стягуються податки, також звільнюються від податків доходи, що передаються релігійним організаціям, як благодійність. Таким чином, культу нерідко виступають як інструмент для легалізації доходів, або ухилення від сплати податків.

² *Примітка:* Див. більше щодо методів та техніки обробки нових adeptів культів у монографії Сьоміна С. В. Міжнародні християнські організації та національна безпека України : [монографія] / С. В. Сьомін. — К., 1999. — С. 198—200.

Джемілева. Ця акція була пов'язана з релігійною діяльністю лідера. Також була вилучена зброя, література екстремістського характеру.

“Хізб ут-Тахрір аль Ісламі” відноситься саме до нетрадиційних релігійних культів. Організація виникла як відгалуження від ісламу, є новітнім об'єднанням, розповсюджує радикально-ісламістські ідеї, здійснює психічний тиск на своїх членів тощо.

Загрозливим явищем є діяльність культів, які очолюють іноземні громадяни. Такі культи є зручним інструментом для спеціальних служб інших країн, зокрема для проведення розвідувальної та диверсійної роботи.

Проте, будучи об'єктивними, варто сказати, що не всі нетрадиційні релігійні та містичні культи несуть навіть потенційну загрозу суспільним і національним інтересам. Багато з таких організацій займаються своїми власними цілями, які далекі від загрози суспільству — серед таких можна виділити: оздоровчі, духовні, культурні та інші цілі.

Пильну увагу слід звернути, по-перше, на культи, що мають деструктивну та тоталітарну ознаку, по-друге на культи, що несуть ідеї екстремізму. Нерідко вони поєднують ці дві характеристики. При цьому голова культу отримує реальну можливість для ведення екстремістської діяльності, так як людина, яка потрапила до такого культу, вже не сприймає дійсності, крім як зі слів культистів.

Таким чином, загрозу представляють нетрадиційні тоталітарні містичні та релігійні культи із ознаками деструктивності.

Нерідко, у повсякденному житті, такі культи називають “сектами”. Проте на наш погляд, незважаючи на те, що цей термін використовується у ряді офіційних документів [4, с. 14—17], більш доречним є використання термінології, яку запропонував В. М. Петрик [5, с. 7, 17, 30—42].

Наразі, в законодавстві України не введено поняття “нетрадиційних релігійних організацій”, не визначено ознаки культів, що представляють загрозу, більшість причин, через які діяльність культу може бути припинено, — формальні, та стосуються відомостей, що надаються для реєстрації.

Сучасний стан законодавства України, на жаль, майже виключає можливість боротьби із загрозою, що несуть у собі нетрадиційні релігійні та містичні культи з ознаками деструктивності. Відповідно до Конституції України, Закону України від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ “Про свободу совісті та релігійні організації” та міжнародних зобов'язань, що їх взяла на себе Україна, зокрема Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції з прав людини 1966 року, та інших міжнародних документів встановлюється досить ліберальний та комфортний режим для створення та діяльності нетрадиційних релігійних та містичних організацій. Держава зобов'язується у відносинах з релігійними організаціями діяти у цивільно-

правовому просторі, не допускаючи методів силового тиску, ґрунтуючись на принципах демократії, міжрелігійного плюралізму, верховенства закону та норм міжнародного права [6].

При формальному виконанні вимог реєстрації будь-якій особі неможливо відмовити у створенні релігійної організації.

Відповідно до тих же нормативних актів держава не втручається у справи культів, поки вони не здійснюють протиправних дій. Проте, іноді втручання держави відбувається фатально пізно, після скоєння злочинів та нанесення шкоди, в той час, коли іноді все це можливо було попередити заздалегідь.

Звичайно, за намір не карають, проте при уважному аналізі можливо оперативно отримувати інформацію, що надасть можливість проводити належний моніторинг дій окремих культів та оперативно реагувати і припиняти вчинення правопорушень ще на стадії замаху на злочин.

Нерідко трапляються випадки, коли притягнути керівників культів до відповідальності неможливо — через відсутність заявницького матеріалу в зв'язку з психічним станом потерпілої особи, або її суб'єктивними переконаннями.

В Україні існували непоодинокі випадки загроз з боку культів. Варто, наприклад, вказати відоме “Біле Братство”, чия діяльність спричинила масові безладдя (захоплення національного заповідника — Софії Київської) та масові акти суїциду. Такі дії культів становлять небезпеку для суспільних та національних інтересів.

На наш погляд, для локалізації потенційної загрози, яку несуть у собі нетрадиційні містичні та релігійні культи, необхідно проведення таких заходів:

1. Створення законодавчого обмеження “свободи совісті” з мотивів суспільної та національної безпеки. Проте, такі обмеження мають бути детально прописані, з метою уникнення можливого безпідставного обмеження прав людини. В цілому, за основу такого обмеження можливо взяти ситуацію, що склалася в Україні зі свободою слова. Зокрема, діяльність культів, що відповідають ознакам тоталітарних сект, необхідно припиняти відразу, після отримання подібної інформації, а також необхідно модернізувати підстави, що вказані у Законі України “Про свободу совісті”, та за якими можливе примусове припинення діяльності релігійних організацій.

2. Внести зміни до законодавства України, зокрема надати законодавчого визначення таким поняттям, як “деструктивні релігійні культи”, “шкідливий психічний вплив на особу”.

3. Створення системи ефективного контролю за діяльністю подібних культів, яка включатиме в себе:

— оперативний моніторинг зовнішніх інформаційних джерел культів: інформацію, що публічно розповсюджується: буклети, збірки програм діяльності, брошури, спеціальну літературу, повідомлення в ЗМІ тощо. Аналіз таких джерел з метою визначення їх потенційної загрози та відповідності їх тоталітарним культам;

— пошук та аналіз інформації щодо екстремістських закликів, розпалення подібних настроїв;

— у разі необхідності — розробка програм зовнішнього оперативного нагляду та інших оперативних дій;

— створення законодавчих перешкод для безконтрольної передачі майна громадян релігійним общинам або у власність голів нетрадиційних релігійних культів;

— створення умов для пильного податкового нагляду за фінансовою діяльністю культів, так як релігійні організації можуть служити як засіб “відмивання доходів” із подальшим їх застосуванням в екстремістській діяльності.

4. Проведення інформаційно-роз’яснювальної діяльності з населенням, надання населенню повної, об’єктивної, всебічної інформації про існуючі релігії, а також про загрози, що можуть спіткати членів нетрадиційних релігійних культів.

5. Надання більших повноважень Держкомрелігій України, зокрема контрольних.

Отже, наразі існує необхідність у зміні законодавства України, з метою врегулювання діяльності нетрадиційних містичних та релігійних організацій та для уникнення суспільної та національної небезпеки.

Список використаних джерел

1. Картавцев В. С. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (наукові засади кваліфікації): [навч. посіб.] / В. С. Картавцев. — К.: Вид-во Нац. акад. СБ України, 2004 — 57 с.

2. Бантишев О. Ф. Протидія терористичній діяльності в Україні (сучасні кримінально-правові проблеми): [монографія] / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара, С. А. Кузьмін. — К.: МНДЦ, 2009. — 172 с.

3. Романенко Ю. М. Щодо запобігання поширенню радикалізму та тероризму в Україні / Ю. М. Романенко // Державна політика у сфері запобігання тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 жовт. 2008 р.). — К.: Інтертехнологія, 2008. — С. 10—13.

4. Понкин И. В. Экстремизм: правовая суть явления / И. В. Понкин. — М.: Ин-т государственного-конфессиональных отношений и права, 2008. — 62 с.

5. Нетрадиційні релігійні та містичні культи України: [навч. посіб.] / [В. М. Петрик, С. В. Сьомін, В. В. Остроухов та ін.]; за заг. ред. В. В. Остроухова. — К.: “Росава”, 2003. — 336 с.

6. Черній А. М. Релігієзнавство : [навч. посіб.] / А. М. Черній. — К. : Академвидав, 2003. — 351 с.

В статье рассматриваются актуальные проблемы правового регулирования нетрадиционных религиозных и мистических культов в аспекте принятия ими деструктивных признаков. Анализируются возможные угрозы для общества и государства со стороны подобных организаций, а также даются предложения, касающиеся преодоления и избежания таких угроз.

The article is devoted to the examination of the actual problems of the legal regulation of the untraditional religious and mystic cults in the aspect of acquisition by them the destructive characteristics. Possible threats for society and state from the direction of similar organizations are analyzed, and also the propositions concerning the overcoming and avoidance of these threats are given.

Стаття надійшла до редакції журналу 25 листопада 2009 року.